

Narativní událost

Vlastimil Zuska

Postup zvolený pro tematizaci p edm tu našeho zkoumání – tedy narativní události – bude analogický p edm tu samému a jeho roli v celku narativu a procesu recepcce narativního fik ního textu: budeme postupovat metodou p echod i ízených oscilací mezi rovinami obecnosti, od literární teorie po metafyziku a zp t, a to v konkrétním následujícím postupu: problém zanedbávání narativní události v teoriích narativity, pojetí nebo absence narativní události v t chto teoriích, událost jako filosoféma, tj. filosofický problém, pohled na narativní událost po odbo ce k problematice události jako asového objektu, traktování narativní události nástroji naratologie a kone n nástin pojetí narativní události jako recipované v celku narativu z estetického hlediska za použití konceptu emergence.

V prvním hrubém p íblížení m žeme rozd lit historické i stávající teorie vypráv ní do dvou podmnožin: jedna obsahuje teorie (význa ným p íkladem je Úvod do strukturální analýzy vypráv ní Rolanda Barthese¹), které o události jako sou ásti, stavební jednotce i bázi narativity prakticky neuvažují a kdy jde v tšinou, zejména u strukturalistických teorií, o metodickou abstrakci od asu ve prosp ch zachycení konfigurace, trvalých relací a projekci vypráv ní do té i oné formy schématu. Není náhodou, že tento tábor naratologie v nuje malou až nulovou pozornost procesu recepcce narativního textu. Claude Lévi-Strauss proto m že komentovat Proppovu Morfologii pohádky následovně : „ ád chronologické následnosti je pohlčován atemporální strukturou – maticí.“² (Za „maticí“ m žeme snadno dosadit schéma, strukturu, konfiguraci.) Tábor druhý, u kterého se zastavíme, uznává a hlavn zkoumá inherentní asovost narace a roli narativní události ve struktu e, výstavb a posléze recepci narativu. Oba p ístup m je pak společ ný zastávaný výsledek analýz, totiž vrstevnatost každého narativního textu. Oba tyto faktory, vrstevnatost narativu a narativní událost z pohledu stávajících teorií narativity, krátce zrekapitulujeme.

Barthes p esv d iv dokládá, že „každá jednotka (nap íklad foném, slovo, v ta), která náleží k ur íté úrovni, nabývá význam jen tehdy, když se m že integrovat na úrove vyšší“.³ Barthes zde vychází z Benvenistovy teorie úrovní (Problémy obecné lingvistiky), která rozlišuje dva typy vztah v každé smys-

¹ Barthes, Roland. „Úvod do strukturální analýzy vypráv ní“. In Znak, struktura, vypráv ní. Výbor z prací francouzského strukturalismu. Brno : Host, 2002, s. 9–43.

² Citováno dle Todorov, Tzvetan. Poetika prózy. Praha : Triáda, 2000, s. 227.

³ Roland Barthes, cit. dílo, s. 14.

Vlastimil Zuska

luplné výpov di – distribu ní, tj. vztahy na téže úrovni, a integra ní, p echody od jedné úrovn k druhé. Z této báze vychází i sdílené a tradované rozlišování dvou úrovní rozum ní textu, sledování a rozum ní ve vlastním slova smyslu, které vedle Barthes zastává i t eba Paul Ricoeur i Peter Brooks.⁴ Formující se komplexn jší úrovn textu, vno ující se syžet, ovliv ují významy úrovní nižšího ádu. Pochopení celkového smyslu díla, reflexe syžetu, vyžaduje tedy integraci díl ích význam , bez které dokážeme text, narativ pouze „sledovat“. Muka ovský v tomto smyslu používá termín kontext jako typ celku, který se odvíjí a jehož díl í významy se „vertikáln “ kumulují a zp tn ovliv ují již vykonané uchopení distribu ních vztah i vztah integra ních nižšího ádu.⁵ (Druhým typem vedle kontextu je pak útvar, „gestalt“, srov. dále užití tohoto termínu u Wolfganga Isera.) Slovy Rolanda Bartha: „Porozum t vypráv ní, to neznamená jen sledovat rozvíjení p íb hu, to znamená také v n m rozpoznat jednotlivá ‚poschodí‘, promítat horizontální vazby vypráv ní na p edpokládanou osu vertikální; íst vypráv ní neznamená pouze postupovat od slova ke slovu, to znamená také p echázet od jedné úrovn k druhé.“⁶ Nabízí se otázka, kde kon í rostoucí úrovn textu, která rovina nabízí prostor pro celkové porozum ní textu. Barthes kon í rovinou systému vypráv ní (pod ní jsou sestupn narace, jednání, funkce, jazyk), Tzvetan Todorov pak dovozuje: „Fik ní text umož ũje p echod – všudyp ítomný, ale práv proto d ležitý a jedine ný – od sekvence v t k imaginárnímu univerzu.“⁷ Na ješt obecn jší úrovni, která v zásad implikuje vrstevnatost každého narativu, mluví Ricoeur o vypráv ní jako o „fúzi konfigurace a toku“ a ješt o „patro“ výše, v posledním velkém systému západní metafyziky, íká A. N. Whitehead: dva principy vládnu sv -tu: princip stálosti a princip zm ny. Tyto dva principy se mohou uplat ovat a v p ípad narativních text dokonce musí uplat ovat nejen „horizontáln “, v jedné úrovni, ale i „vertikáln “, p i meziúrov ové integraci i desintegraci. Potvrzení tohoto názoru a o ividnou aplikovatelnost na problematiku narativity najdeme i v relativn vzdálené sfé e uvažování – v kybernetice. Kybernetika, v zakladatelském vymezení Norberta Wienera, nechápe stálost a zm nu jako polární opozice, ale jako komplementární charakteristiky. Komplementárnost stability i stálosti a zm ny vysv tluje Wiener r znými ády zp tnovazebné kontroly: „Zp tná vazba m že odkazovat k úsp chu nebo neúsp chu pros-

⁴ Srov. Ricoeur, Paul. „Narrative Time“. In *On Narrative*. Ed. W. J. T. Mitchell. Chicago, 1981. Brooks, Peter. *Reading for the Plot. Design and Intention in Narrative*. Cambridge : Harvard UP, 1984.

⁵ Muka ovský, Jan. „Pojem celku v teorii um ní“. In *týž. Cestami poetiky a estetiky*. Praha : s. spisovatel, 1971, s. 85–98.

⁶ Roland Barthes, cit. dílo, s. 15.

⁷ Tzvetan Todorov, cit. dílo, s. 40.

tého aktu, nebo se m že projevovat na vyšší úrovni, kde informace o celkové politice ízení nebo vzorci chování umož ůje organismu m nit jeho strategické plánování dalšího jednání.“⁸ Zp tné osmyslení dosud odvinutého syžetu, prob hlého d je, reinterpretace v procesu recepcce dosažených gestalt , funkcí, motiv , konfigurací (srov. povídku E.A. Poea „Karlík dobrá ek“, orig. Thou Art the Man s postavou Charlese Goodfellowa), uchopených událostí, prom ny interpreta ních strategií (nap . rozpoznání ironie) a ovliv ování význam a jejich složek vyššími patry narativu odpovídá tomuto popisu funkce zp tné vazby. Uvidíme, jak do vrstevnatosti narativu a poza ové vlády dvou komplementárních princip stálosti a zm ny (konfigurace a toku) zapadá zprvu naratologické, poté filosofické chápání události a zm ny.

V klasické práci Poetika vypráv ní definuje Shlomith Rimmon-Kenanová vypráv ní jako sled událostí, kdy událost je n co, co se stalo a co m že být vyjád eno slovesem i d jovým substantivem. Událost je pak dále up esn na jako prom na jednoho stavu ve druhý.⁹ Tento vým r sugeruje hned dv otázky: nevyžaduje vnímání události, tedy nutnost uchopit a p ívést na jedno pole dva stavy, dv stálosti, stability i konfigurace prvk a vlastností reflektující odstup? Tedy pohled z jiné úrovn nežli je rovina primárního d ní neboli vrstevnatost akt pro extrakci významu. Zjevn vyžaduje a potvrzuje tak inherentní vrstevnatý charakter každého vypráv ní (a nejen jeho). Druhou otázkou pak je, zda se za událost považuje proces zm ny jednoho stavu ve druhý, tedy „prostor“ mezi dv ma stavy, nebo díl í celek zahrnující i ob krajní polohy. Uvidíme, že platí to druhé. Podobn uvažuje i Seymour Chatman,¹⁰ když v odkazu na Aristotel v mythos jako uspo ádání incident , událostí mluví o p íb hu jako o uspo ádání událostí, kdy událost je bu akt, jednání, nebo udání se, d ní. Oba jsou pak zm nami stavu. Stejn tak Gérard Genette definuje: „Vypráv ní znamená následnost událostí, reálných nebo fiktivních, které jsou p edm tem diskurzu a jejich mnohonásobné vztahy spojování, protiklad , opakování apod.“¹¹ a kone n Mieke Balová vymezuje relevantní pojmy následovn : text – kone ný, strukturovaný celek, složený z jazykových znak ; narativní text – text, v n mž n jaký ínitel lí í p íb h; p íb h (syžet) – fabule, prezentovaná jistým zp sobem; fabule – série logicky a chronologicky spojených událostí, které jsou zp sobeny nebo zakoušeny aktéry; událost – p echod od jednoho stavu k druhému. a dodává, jako mnoho jiných, že událost se stává významnou, smysluplnou pro další vývoj fabule pouze v sérii.¹²

⁸ Wiener, Norbert. Kybernetika a spole nost. Praha : Nakl. SAV, 1963, s. 38.

⁹ Rimmon-Kenanová, Shlomith. Poetika vypráv ní. Brno : Host, 2001, s. 10.

¹⁰ Chatman, Seymour. Story and Discourse. New York : Cornell UP, 1978.

¹¹ Genette, Gérard. Narrative Discourse. An Essay in Method. Ithaca : Cornell UP, 1980, s. 25.

¹² Bal, Mieke. Narratology. Toronto, 1985.

Vlastimil Zuska

Ve všech p ípadech je implikováno pojetí zm ny a události jako jakési narušení stability, stálosti, stavové rovnováhy. Co se ale d je mezi událostmi? Tam jenom trvají stavy? Pokud ale trvají, pak se tok nezastavil a i stavy se m ní tím, jak se prodlužuje jejich trvání. Pro odpov musíme opustit rovinu naratologie.

Filosofická pojetí události m žeme pro zjednodušení rozd lit na dv podmnožiny, podle statusu trvání. Událost je bu bodová (Ingarden,¹³ net - lesná událost stoik), nebo má asové rozp tí, tedy trvání. Jelikož esenci vypráv ní je propojení distinktních a diskrétních faktor , zmín ná fúze toku a konfigurace, a narativní událost jako „stavební kámen“ narativ je tedy výsledkem syntéz, configura ních akt , jeví se jako nosn jší aplikace konceptu události s inherentním trváním. Klí ovou otázkou pak je, jak zachovat tok, plynutí, v našem p ípad odvíjení p íb hu, p i sou asném uchopování konfigurací, gestalt , konstituci a recepci událostí, neboli jak vysv tlit simultaneitu kontinuálního sledování textu, odvíjení p íb hu, a stálou p ítomnost kumulujícího se celku a rozlišování, uchopování gestalt , z principu diskrétních a uzav ených.

Jak dovozuje F. H. Bradley, jeden z p edch dc a zdroj „filosofie procesu“: „Událost sama, jako jeden len asové série, je sama sebou pouze tehdy, když transcenduje svou vlastní p ítomnou existenci.“¹⁴ Analogicky uvádí Ricoeur: „Syžet nás situuje do pr se íku temporality a narativity. Aby byla událost historická, musí být n ím více nežli jednotlivým výskytem, unikátním udáním se. P íjímá své ur ení ze svého p ísp vku k syžetu.“¹⁵ Histori nost události zde znamená signifikaci, význa nost a „zápis do pam tí“, charakteristiky p íslušející i narativní události. Ne náhodou vymezuje obdobn událost i filosof d jin Paul Veyne: „Historici vypráv jí o zápletkách (fabulují – VZ) podobných cestovním p íru kám, které je po svém vedou p es velmi objektivní oblast událostí (ta je nekone n lenitelná a neobsahuje atomy událostí). Žádný historik nepopisuje celek této oblasti, protože si musí vybrat cestovní p íru ku a nem že chodit všude – žádný z t chto bedekr není skute ností ani historií. Navíc oblast událostí neobsahuje místa, která jsou navšt vovaná a kterým bychom íkali události – událost není jsoucno, ale p ek ížení tras možných cestovních p íru ek.“¹⁶ Za „cestovní p íru ku“ m žeme snadno dosadit syžet, ale i Bradleyho asovou sérii, významový vektor jako pr se ík vrstev narativu. Událost se zde jeví jako emergentní virtualita í epifenomén aktu k ížení vrs-

¹³ Ingarden, Roman. *Time and Modes of Being*. Springfield : CH. C. Thomas, 1964.

¹⁴ Bradley, F. H. *Appearance and Reality. A Metaphysical Essay*. 9. vyd. Oxford : Clarendon Press, 1930, s. 281.

¹⁵ Ricoeur, Paul, cit. dílo, s. 167.

¹⁶ Veyne, Paul. *Ako písa o dejínách*. Bratislava : Chronos, 1998, s. 31.

tev. Podle p íslušné interpreta ní strategie se pak vyno ují n které události jako významné, jiné tvo í pozadí, sestupují z úrovn tvorby událostí. Konsekvntn , a v zcela jiném kontextu, proto analyzuje Whitehead: „Rozlišení struktury událostí ve smyslovém v domí rozd luje události na ty, které jsou rozlišeny vzhledem k n jakému dalšímu individuálnímu rysu, a na ty, které jinak rozlišeny nejsou, vyjma jako prvky struktury.“¹⁷ Srovnějme s rozlišením naratolog na události funk ní, které otevírají možnosti a vedou k realizaci volby, a nefunk ní, které neposouvají d j dále, jenom n co p idávají k charakteristice funk ní události nebo dosažené konfiguraci. Whiteheadova koncepce událostí, jednoho z klí ových pojm „posledního velkého metafysického systému“ (Deleuze), je determinována t emi faktory: extenzí, znamenající p esah jednoho prvku p es následující takovým zp sobem, že jeden je celkem a následující prvky jsou jeho ástmi (srovnějme vztah syžetu a jednotlivých narativních událostí – z tohoto pohledu m žeme celý text chápat jako událost, což také d lá Wolfgang Iser, jak uvidíme dále). Druhým rysem extenzivní série-události je, že má vnit ní vlastnosti, nap íklad intenzitu, a t etím individuálnost, což je u Whiteheada kreativita. Klí ovým faktorem ve Whiteheadov události je prehenze, uchopování vstupního data. Každá událost má subjektivní formu tohoto uchopování (nap íklad emocionální), a tedy i subjektivní cíl (volba cestovní p íru ky u Veyna). Finální fází je uspokojení a vyúst ní – superject. Aktuální entita (základní typ události, synonymní s „actual occasion“, kdy „událost“ je nexem, z et zením aktuálních entit) má pak t i charakteristiky: má charakter, daný minulostí, dále má sv j subjektivní charakter a cíl, k n muž sm uje v procesu konkrescence (spolupodílnictví na celku sv ta), a kone n rys superjectu – specifické napln ní, které transcenduje událost a tvo í „datum“ pro novou událost.¹⁸

adu zmín ných faktor tohoto pojetí události m žeme „p eložit“ do naratologického diskursu, zejména když celý proces recepcce narativu rozší íme o rozlišení na událost a její vyúst ní (superject), dále na události reprezentované textem, stavební jednotky narativu, jejich horizontální i vertikální z et zení, a proces „prehenze“ (naratologicky e eno s L. O. Minkem „konfigurac ní akt“) t chto událostí v rámci syžetové výstavby p i recepci textu. Relevantní autoritu v tomto sm ru p edstavuje Wolfgang Iser. Recepcce textu podle tohoto estetika recepcce spo ívá ve tvorb gestalt , díl ích celk , v nichž byla možná spojení mezi znaky dostate n redukována tak, aby mohl být gestalt uzav en (srovnějme s prehenzemi v etn negativních prehenzí u Whiteheada), dále

¹⁷ Whitehead, A. N. *The Concept of Nature*. Cambridge UP, 1982, první vyd. 1920, s. 67.

¹⁸ Whitehead, A. N. *Process and Reality. An Essay in Cosmology*. Corrected Edition. New York : The Free Press, 1978.

Vlastimil Zuska

z našich projekcí, které jsou naším podílem na gestaltech (konfiguracích u Ricoeura), které vytvá íme a do nichž jsme zapleteni (subjektivní forma a cíl prehenzí v rámci události u Whiteheada). Toto zapojení, ú ast není nikdy úplné (p ipome me vliv minulosti jako data pro konstituci aktuální události), protože gestalty s sebou vle ou možnosti, které byly vylou eny (odmítnuté bedekry). Díky t mto dv ma konstitutivním liniím vzniká v recipientovi tenze v jeho zapojení i zahrnutí do rozum ní textu, a to mezi totálním zapojením, zahrnutím, pono ením, a latentním oddálením. Jinak e eno, jde o tenzi mezi formováním iluze a rušením iluze. Konflikt lze ešit pouze vyno ením t etí dimenze, vyvolané kontinuální oscilací mezi zahrnutím a pozorováním (o oscilaci v rámci estetické distance se zde nemáme as zmínit). Takto m že tená zakoušet text jako živou událost (nexus událostí u Whiteheada). Událost propojuje všechna protikladná, protib žná a divergentní vlákna, linie a p ebírá na sebe esenciální otev enost tím, že zjevuje možnosti, které byly vylou eny v procesu selekce (dodejme konfigurace) a nyní uplat ují vliv na tyto uzav ené gestalty¹⁹ (srov. zp tnou vazbu a úrovn jejího p sobení u Wienera).

I z uvedeného ná rtu Iserova pojetí recepce narativního textu vyplývá pohyb recepce událostí vertikáln , kolmo na jednotlivé horizontální vrstvy význam a významotvorných jednotek: na záv r proto ohledáme, zda koncept emergence vyhovuje pro nazna ené pojetí narativní události jako emergen ního, syntetického útvaru v celku vypráv ní, navíc s inherentní estetickou kvalitou, danou charakterem syntéz pozitivních prehenzí a superjectovým uspokojením recipienta.

Teorie emergence²⁰ zahrnuje t i propozice: 1) existují roviny existence, vymezené stupni integrace, 2) existují znaky, které odlišují tyto roviny od sebe navzájem mimo stupn integrace, 3) je nemožné dedukovat znaky vyšší roviny ze znak úrovn nižší a pravd podobn je také nemožné dedukovat znaky nižší roviny z roviny vyšší.

V tomto ohledu m žeme íci, že syžet, jeho specifický charakter a pr b h nelze dedukovat z nižších rovin výstavby p íb hu, protože je útvarem konfiguracích akt , které jsou podmín ny faktory, jež nejsou obsaženy v nižších vrstvách. Stejn tak m žeme íci, že fik ní narativ, jako Iserova „živá událost“, má emergen ní charakter a narativní událost jako stavební jednotka této živé komplexní události narativu je emergen ním superjectem v procesu recepce.

Zakon íme dokladem o inherentní estetické kvalit narativní události odkazem nikoli na estetika, ale zmín ného Whiteheada. V mén známé práci

¹⁹ Iser, Wolfgang. The Act of Reading. a Theory of Aesthetic Response. Baltimore : Johns Hopkins UP, 1978.

²⁰ Srov. nap . Pepper, Stephen C. Concept and Quality. Illinois : Open Court Press, 1967.

uvádí: „Zrod nového estetického zážitku závisí na dodržení dvou principů kreativním záměrem (připomejme, že ten je charakteristický pro každou událost v jejím aspektu individuace a směřování):

nový konsekvent musí být co do relevance odstupován tak, aby zachoval jistou identitu charakteru s bází,

nový konsekvent musí být co do relevance odstupován tak, aby zachoval jistý kontrast s bází vzhledem k téže identitě charakteru.

Tyto dva principy jsou vyvozeny z faktu, že aktuální fakt je faktem estetické zkušenosti. Každý estetický zážitek vyvstává z realizace kontrastu v rámci identity.“²¹

Zmíněné kontrasty zmiňuje jiným pojmovým aparátem Iser stejně tak jako naratologové v koncepci vrstev narativního diskurzu, a můžeme tedy shrnout, že narativní událost je emergentní, syntetický a inherentně estetický faktor v procesu recepce narativního textu, vysvětlující přitažlivost a estetickou satisfakci procesu jeho recepce.

Vertikální směřující vektor syntézy narativní události umožňuje zachovat kontinuitu plynutí tak, že když konfigurace akt, vytvoření uzavřeného gestaltu na jedné úrovni přeruší plynutí, pokračuje na úrovni vyšší, aby se souběžně spouští i operativní na nižší úrovni. Oscilace mezi úrovněmi tak dodávají „třetí dimenzi“, v níž může být zachována kontinuita plynutí, simultaneita nebo asynchronizující extenze jednotlivých narativních událostí bez zbrzdění toku.

Narrative Event

Narratology presents in majority of approaches an event as a basic constitutive element of narrativity. An event is considered either as a primitive term without subsequent analysis or as something what just happened or may happen, possibly as a change from one state to some other state. Underlying concepts are identity, state, being. The article renders event in general and narrative event as its subset from the point of view of primacy of becoming, change and flow. Narrative event is analysed in the context of following concatenation: event – interconnected events – plot – fictional world – actual world + its potentiality and consecutively from perspective of configuration acts and simultaneity of double event: a represented event as a junction of possible trajectories and as an emergent configuration along with an event of aesthetic reception of the events, where resulting event triangle is not a static entity, but a change and a “node” in narrative flow.

²¹ Whitehead, A.N. Religion in the making. Cambridge UP, 1927, s. 102.